

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF.DR. ŞABAN KUZGUN
ARMAĞANI

SAYI: 5

ELAZIĞ-2000

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA DİNİ MOTİFLER

Numan Durak AKSOY*

Bilindiği gibi ilk devirlere ait destanlardan, metni tam olan tek destan M.XIII. asırda Uygur yazısı ve Uygur Türkçesi ile yazıya geçirilmiş olan Oğuz Kağan destanıdır.¹

Türkler arasında eskiden beri pek tanınmış olan Oğuz menkıbesinin bugün başlıca iki yazı şekli bulunmaktadır. Biri İslamiyetin tesirinden uzak olarak Uygur yazısı, ile yazılmış olan şekli diğeri ise Reşidü'd-Dîn'in "Camii't-Tevârih"nin de zikretmiş ve oradan diğer yerlere nakl olunmuş şeklidir.²

Oğuz Kağan Destanı uzun yıllar sözlü olarak yaşadktan sonra farklı bölgelerde değişik olarak yazıya geçirilmiştir. Milli rivayetleri edebi bir tarzda işleme konusunda, Fars edebiyatının etkisinden söz edilebilir. Zira, Oğuz-nâme sözündeki ikinci kelime Farsçada yazı ve kitap manasına gelmektedir. Oğuznâme hakkındaki ayrı menkıbelerin ismi olup, ozanlar tarafından söylenmiştir.³

Oğuz Kağan destanıyla ilgili her iki kaynak hakkında da değişik kitaplarda bir çok araştırmacı tarafından önemli bir takım bilgiler verilmiştir.⁴

Eski Türk destanları, başka milletlerde olduğu gibi milletin kozmogonisini, inanışlarını, tarihini, edebiyatını ve bir takım kanunlarını belirli olaylar çerçevesinde anlatır.

İslam'dan önceki rivayeti ile, Oğuz Kağan Destanı yapısına uygun bir şekilde Oğuz Kağan'dan bahseder. Bu manzum parçalar içerisinde Türk cihangirliği ve hakimiyet duygusu olağanüstü bir güzellikte anlatılır.

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Programı Öğretim Üyesi

¹ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1993, I/17

² Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1984, s.25

³ W. Barthold, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Çev., Fuad Köprülü, Ankara, 1936, s.67; Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara, 1967, s.409

⁴ A. Zeki Vedîli Togan, **Oğuz Destanı**, İstanbul, 1972, s.17 v.d.; W. Bang, **Oğuz Kağan Destanı**, (nşr. R. Rahmeti), İstanbul, 1970, s.1-29; Mehmet Kaplan, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, 1979, s.22-23; W. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkındaki Dersler**, çev. Kazım Yaşar Koprman -İsmail Aka, Ankara 1975, s.289-291; Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, I/225; Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara 1989, I/115 vd; "Oğuz Destanı" **Yeni Türk Ansk.**, İstanbul 1985, 7/2717; Hikmet Tanyu, **Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul 1986, s.35; Yılmaz Öztuna, **Türk Tarihinden Yapraklar**, İstanbul, 1985, s.33-34

Oğuznâme rivayetlerinde Oğuz Destanının muhtevası olarak, önce Oğuz'un soyu, dünyaya gelişi ve büyümesi bölümü, sonra Oğuz'un fütuhâtı ve boylara ad vermesi bölümü, daha sonra Oğuz'un yurdunu ikiye bölüp oğullarına taksim etmesi bölümü, en sonra da Oğuz'un vasiyeti ve töresi bölümü göze çarpmaktadır. Oğuz Kağan Destanı işte bu muhtevanın ikinci bölümünü yani Oğuz'un fütuhâtı ve kavimlere ad vermesi bahsini içine almaktadır.⁵

Oğuz Kağan Destanının önemli kaynaklarından biri İlhan'lı veziri tabib Reşidüddin tarafından kaleme alınan "Camiu't-Tevarih" adlı eserde aktarılan rivayetleridir. Farsça yazılan bu metin Z. Velidi Togan tarafından "Oğuz Destanı Reşidüddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili" adıyla 1972 yılında yayınlanmıştır.

Uygur yazısı ile yazılmış olan eksik nüshalar⁶ üzerinde de bir çok araştırma yapılmıştır.⁷ W. Bang-G.Rahmeti, ilk önce, Almanca olarak bu metni 1932 yayınlamış ve daha sonra Oğuz Kağan Destanı adıyla bu metin 1000 temel eser arasında çıkmıştır.⁸

DİNİ MOTİFLER

a- Oğuz Kağan'ın Doğuşu ve Çocukluğu

Uygurca Oğuz Destanı ve yazıldığı devir dikkate alındığında bu destanın bütün parçalarının, günümüze kadar ulaşmadığını görüyoruz. Bununla birlikte mevcut metinlerin hemen giriş kısmında Oğuz Kağan'ın doğuşu çeşitli ifadelerle anlatılmaktadır.

"Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu

Ay Kağan'ın o gündü bir erkek oğlu oldu."

şeklindeki ifadelerde geçen Ay Kağan Oğuzun babası olan Kara Han'dır.⁹ Bu tesbitte birlikte Ay Kağan'ın Reşidüddin'in "Oğuznaâme nüshasında Oğuz Kağan'ın annesi olduğu da belirtilmektedir. Buna göre Ay Kağan'ın doğurması şöyledir: "Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı, doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu".¹⁰

Uygurca yazılmış metinde geçen Ay Kağan, Oğuz Han'ın babası Kara Han olmasına rağmen 763'den itibaren Mani Dinini kabul eden Uygurlar tarafından değiştirilmiş olduğu düşünülebilir. Zira Mani dinine göre Ay, birinci derecede öneme sahiptir. Buna dayalı olarak Uygurlar Oğuz Kağan'ın babasının adında değişikliğe gitmiş olabilirler. Yoksa tarihte Oğuz Han'ın

⁵ W. Bang, , a.g.e., s.3

⁶ Togan, aynı eser

⁷ Ögel, a.g.e., s.128

⁸ W.Bang, aynı eser

⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1989, I/129; İnan, a.g.e., I/223

¹⁰ G. Reşit Rahmeti Arat, W. Bang., *Oğuznâme*, Ankara 1936, s.1

ikinci oğlu Ay Han'dan başka bir Ay Han bilinmemektedir.¹¹ İster Kara Han'ın oğlu Oğuz Han olsun, isterse Ay Kağan'da olan Oğuz Han olsun ikisi de aynı şahsiyettir. Ve destanın kahramanı olduğu için doğumu bir takım üstün vasıflarla anlatılmıştır.

Bu vasıflar anlatılırken Oğuz Kağan'ın yüzünü gök renginde, ağzının ateş kızılı, gözünün al (bazı rivayetlerde de göz rengi ela)¹², saçları ve kaşlarının kara, endamının ise güzel perilerden daha alımlı olduğu nakledilir.¹³

Burada Oğuz Kağan'ın doğumu ile ilgili olarak görebildiğimiz ilk dini motif, aradan bir yıl geçmeden Oğuz Kağan'ın konuşmuş olmasıdır. Bilindiği gibi Hz. İsa hakkında da insanlarla, beşikte iken ve yetişkin halde iken konuştuğuna dair Kur'an'da ayet mevcuttur.¹⁴ Görüldüğü gibi Oğuz Kağan'da tıpkı İsa Peygamber gibi erken bir zamanda konuşma özelliğine sahip olarak gösterilmiştir.

Dikkate değer diğer bir dini motif de, Oğuz Kağan'ın dili açılıp konuşmaya başladığında “ben bir otağda doğduğum için adımı Oğuz koyunuz”¹⁵ demiş olmasıdır. Ad koyma ile ilgili diğer bir rivayet de, Karahan'ın oğlu Oğuz Han'ın bir yaşına girdiğinde verdiği ziyafette Oğuz Han'ın “sarayda doğduğum için adım Oğuz konsun” şeklindeki konuşmasıdır.¹⁶

Kendi adının kendi tarafından konma hadisesi aynı şekilde Hz. Yahya hakkında da nakl edilmektedir. “Elizabet'in doğuracağı vakit tamam oldu ve bir oğlan doğurdu... ve vâki oldu ki, sekizinci gün çocuğu sünnet etmek için geldiler... ve ne ad konulmasını istersin? Diye babasından işaretle sordular. O bir levha istedi; o da Yahya'dır diye yazdı. Hepsi şaştilar. O'nun ağzı hemen açıldı. Dili çözüldü. Allah'a hamd ederek söz söyledi. Etrafında oturanların hepsine korku düştü ve hep bu sözler bütün Yahudiye dağılında yayıldı. İşitenlerin hepsi bu çocuk acaba ne olacak? diye bu şeyleri yüreklerinde sakladılar.”¹⁷

Oğuz Kağan'ın doğumu ve çocukluğu ile ilgili bilgiler aktarılırken doğumundan hemen sonra “ırkıl” a teslim edildiği belirtilmektedir.¹⁸ Kaldı ki, Müslüman olmayan Saha Türklerinde ve Orhun Türk Kültürü tesiri altında yaşamış ve onların bazı ananelerini saklamış olan, Buryatlılarda ırkıl kültürünün bugüne kadar yaşadığı bilinmektedir.¹⁹

¹¹ Ögel, a.g.e., I/129

¹² Arat-Bang, a.g.e., s.1; Banarlı, a.g.e., I/17

¹³ Ögel, a.g.e., I/133 v.d.,

¹⁴ Âl-i İmran, 46

¹⁵ Togan, a.g.e., s.18; Ögel, a.g.e., I/144

¹⁶ Ögel, a.g.e., I/159

¹⁷ **Kitâb-ı Mukaddes**, İstanbul 1985, Luka, 1-57/67

¹⁸ İnan, a.g.e., I/169

¹⁹ İnan, a.g.e., I/196

Divan-ü Lügati'-Türk'de ırkıl; kehanet ve saklıları açığa çıkarma diye izah edilir.²⁰ Uygurca Oğuz Menkıbesindeki Uluğ Türk ile Irkıl Ata ve Dede Korkut aynı timsalden ibaret kabul edilebilir.²¹

Saha inançlarına göre, ilk Kam'ın adı da An Argıl'dır. An Argıl olağanüstü birtakım güçlere sahip olan "oyun" yani "kam"dır.²²

Irkıl Ata kültü, Oğuz Kağan ve onun yerine geçen Gün Han ile devam etmiştir. Irkıl Hoca uzun seneler ömür sürmüş akıllı ve bilge bir şahsiyettir.²³ Tanrının cihan hakimiyetini Oğuz'a verdiğini müjdeleyen de ırkıl Hoca veya Uluğ Türk'tür.²⁴

Destanlarda geçen ünlü şahsiyetler bir takım sıfatlara, bir takım deneyimlerden sonra sahip olurlar. Bunlar alelade işlerden olmayıp olağanüstü birtakım güçler gerektirir. Oğuz Kağan destanında da at sürülerini ve halkı yiyen vahşi bir canavar (gergedan) dan bahsedilmektedir. Üstün deha ve cesaretiyle Oğuz Kağan bu tehlikeyi bertaraf ederek halkının kahramanlık ünvanına kavuşmuş olacaktır. Bu aynı zamanda Oğuz Kağan'ın ilk kahramanlığıdır.²⁵

Oğuz Kağan'ın halkı tehdit eden canavarı öldürme olayındaki en önemli dini motif, Gök Tanrının yardımına müracaat etmiş olmasıdır.

"Gayretlenmek benden ise, yardım Gök Tanrıdandır,

Gök Tanrı ki, gücü ile kendini tanıttandır."

şeklindeki ifadelerle yardımına başvurduğu gök Tanrıya Oğuz Kağan, çocukluğunda, büyüme çağında ve ergin oluncaya kadar daima şükrederdi.²⁶ Daha sonra da işaret edileceği gibi Oğuz Kağan Tanrının yardımına sık sık müracaat edecek ve birtakım olaylar Tanrıya yakarma anında vuku bulacaktır.²⁷

b- Oğuz Kağan'ın Evlenmesi

Destanların önemli motiflerin birisi de ışıktır. Destan kahramanlarının doğuşu anlatılırken kahraman fiziksel özellikleri ışık ve ışık cinsinden olan şeylerle tavsif edilir. Oğuz Kağan destanın baş kahramanı Oğuz Kağan doğduğu zaman aynı şekilde vasıflandırılmıştır.²⁸

Oğuz Kağan'ın evlenmesi ile ilgili olarak, destanda geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere ışık bir motif olarak gözükmektedir. Destana göre

²⁰ Besim Atalay, *Divan-ı Lügati-t Türk Tercümesi*, TDKY, Ankara 1936, I/45; Tanyu, a.g.e., s.63

²¹ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s.252

²² İnan, a.g.e., I/196; İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s.151

²³ Ögel, a.g.e., I/209-210

²⁴ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 1980, II/147

²⁵ Mehmet Kaplan, *Türk edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul 1976, s.12

²⁶ Togan, a.g.e., s.18

²⁷ Ögel, a.g.e., I/117; "Destan", *Ana Britannica*, III/2717; Togan, aynı eser

²⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.48; Banarlı, a.g.e., I/30

Oğuz Kağan Tanrıya yakarırken aniden ortalık kararır ve gökten mavi bir ışık iner. Güneş ve aydan daha parlak olan bu ışığa yaklaşan Oğuz Kağan ışığın ortasında tek başına bir kızın oturduğunu görür. Ona aşık olur ve onunla evlenir.²⁹ Olayın devamında bu kızıdan Gün, Ay ve Yıldız isminde üç erkek çocuk dünyaya gelir. Bu çocukların annesi, başında kutup yıldızı gibi parlayan bir ışık taşımaktadır.³⁰

Bütün bu ifadeler ışık motifinin net bir şekilde işlenmiş olduğunu gösterir. Bilindiği gibi ışığın asıl kaynağı olan ateş ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de de bu meyanda ayetler mevcuttur. Taha suresinde :“O bir ateş görmüştü de ailesine: Durun ben bir ateş gördüm, ya ondan size bir kor getirir, ya da ateşin yanında bir yol gösteren bulurum.” demişti. Musa ateşin yanına gelince: “Ey Musa” diye seslenildi: “Ben şüphesiz senin Rabbinim, ayağındakileri çıkar; çünkü sen, kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın”³¹ buyurulmaktadır.

Oğuz Kağan'ın evlenmesi hususundaki en önemli dini motif kozmik âlemle ilgili oluşudur. Bilindiği gibi eski Türklerde din, tabiat ve hayvanlar âlemi ile yakından ilgilidir.³² Yine Oğuz Kağan avlanmaya çıktığı bir günde ağaç kovuğunda çok güzel bir kıza rastlar. Bu kıza sevdalanan Oğuz Kağan bu kızla evlenir ve ondan Gök, Dağ, Deniz adında üç erkek çocuğu daha olur.³³

Destanda geçen her iki evlenme olayında da ortaya çıkan en belirgin dini motif, Kozmik âlemle ilgilidir. Oğuzlar, yerin ve göğün bütün kuvvet ve unsurlarını kendilerinde toplayarak meydana gelmişlerdir. Burada Türk Milletini meydana getiren yer ve gök hem kutsal ve hem de maddi varlıklardır.

Oğuz Han'ın gökten inen ışık içerisinde çıkan kızla evlenmesinden sonra dünyaya gelen Gün, Ay ve Yıldız Hanlar gökle ilgilidir. Yine ağaç kovundaki kızla evlenmesinden dünyaya gelen Gök, Dağ ve Deniz Hanlarla da dünya kuvvetleri tamamlanmıştır. Bu sebeple Oğuz ve Türk milletinin oluşu kainatın bünyesine, yapısına ve hatta oluşuna uygulanmış ve intibak ettirilmiştir.³⁴ Başka bir ifadeyle destan içinde yer alan iki efsanede de Oğuz Kağan'ın evlendiği kızlar esrarengiz bir âlemden gelmişlerdir. Birincisi Gök Tanrı ile ilgilidir. Başında da bunun işareti olan parlak bir yıldız bulunmaktadır. Gök yüzünden gelen bir ışığın içinden çıkmıştır. Bir insandan doğmamıştır. İkinci kız sudan gelmiştir. Bir ağacın kovuğunda Oğuz Kağan onu

²⁹ Togan, a.g.e., s.125; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.49

³⁰ Kaplan, *Oğuz Kağan Destanı*, s.38

³¹ Taha,20/ 10, 11,12

³² Kaplan, aynı eser

³³ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.49,

³⁴ Ögel, a.g.e., I/139-140

bulur. Su ile birlikte toprak da bulunmaktadır. Gök Tanrı, hava, su, toprak üçlüsü bize yaratılışı dolayısıyla mitolojiyi hatırlatmaktadır.³⁵

Konu ile ilgili olarak Bahaeddin Ögel'in tespitleri de şöyledir: "Oğuz Destanının da, açık olarak görülüyor ki gökten düşen kızdan Gün, Ay ve Yıldız Hanlar doğmuştur. Gök Han ise ağaç kovuğundan gelen yani kutsal yer su ruhların gönderdiği kızdan olmuştur. Burada Türk düşünce düzeninin çok önemli bir meselesi ortaya çıkmaktadır. Kainatın oluşu ile ilgili inançların tümüne Kozmogoni (Cozmogony) denir. Dünya da dahil bütün kainat ise, ilmi deyim ile Kosmos (Cosmos) diye adlandırılır. İki türlü Kosmos vardır; Büyük - kosmos (marco-Kosmos) bütün kainat ve bilhassa evrendir. Küçük Kosmos (micro-cosmos) ise daha ziyade dünya ve yeryüzüdür.

Görülüyor ki Türk Kozmolojisinde diğer kültür sahibi milletlerin kozmolojisine nazaran bir ayrılık vardır. Türklerde gök de dünyanın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan bu düşünce tarzı çok önemlidir.³⁶

Işık motifi Türkler tarafından Uyur devrinde kabul edilen Maniheizm dininde³⁷ esas Tanrı bir iyilik ve ışık Tanrısı olarak ortaya çıkar.³⁸ Maniheizm'i Türklerle kabul ettiren Böğü Han'ın rüyalarına giren "ışık" şeklindeki kız, aynı dinin meşhur nur ve ışık bakiresidir.³⁹ Oğuz Kağan destanında;

"Çadırları kurdurup, derin uykuya daldı,
Tan ağarıyordu ki, çadıra ışık daldı,
Bir erkek kurt görüldü, ışıktaki soyularak!
Bir kurt ki gök yelesi, bir kurt ki gömgök tüylü
Bakıyordu Oğuz'a uluyarak."⁴⁰

şeklindeki ifadelerde de görüldüğü gibi kurdun ışıklar içerisinde gelmesi ışık motifine bir örnek teşkil etmektedir.

c- Oğuz Kağan Destanındaki Kurt Motifinin Değişik Şekilleri

Oğuz Kağan destanında geçtiği şekliyle Oğuz Kağan, ikinci evliliği yapar ve bu evliliğinden üç erkek çocuğu olur. Hemen bunun akabinde Oğuz Kağan bir toy tertip ettirerek Kağanlığını ilan eder. Sonra Oğuz Kağan dört bir yana seferler düzenler ve zaferler kazanır. Ne var ki, sol yanda (Batı) Urum Kağan, Oğuz Kağan'ın buyruğunu dinlemez. Oğuz Kağan'da bunun

³⁵ Bilge Seyitoğlu, "Efsane", Türk Dünyası el Kitabı, Ankara 1992, III/316

³⁶ Ögel, a.g.e., s.140

³⁷ Bahaeddin Ögel, (İslamiyetten Önce) Türk Kültür Tarihi, Ankara 1984, s.349; Barthold, İslam Medeniyeti Tarihi, s.92

³⁸ Harun Güngör, "Maniheizm", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Aynı Basım) S.5, Kayseri 1988, s.153

³⁹ Banarlı, a.g.e., I/31

⁴⁰ Ögel, Türk Mitolojisi, I/119-120

üzerine sefer düzenleyerek, Buz (muz) dağının eteklerine varır ve burada bir otağı kurdurur. Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık iner. O ışıktan gök tüğlü ve gök yeveli bir erkek kurt çıkar ve Oğuz'a hitaben "Sen Urum üzerine yürüyorsan ben de senin önünde yürümek isterim." Der. Bu gök tüğlü ve gök yeveli büyük kurt önde ve ordu arkada olmak üzere yürürler ve kurt durduğunda dururlar. Nihayet İtil (idil) Müren kenarında bir dağın önünde savaşırlar ve Oğuz Kağan, Urum Kağan'ı yener ve büyük bir zafer elde eder.⁴¹

Kurt, Türk mitolojisinin en önemli sembolüdür. Türklerin kurttan türeyişiyle ilgili efsaneler ilk defa Orta-Asya'da Hun hükümdarının Wu-sun kralını öldürmesini anlatan çin kaynaklarının naklettiği hikayede geçer, hikayeye göre Wu-sun'un oğlu Kun-Mo küçük olduğu için öldürülmemiştir. Hun hükümdarı ona kıyamadığı için çöle bırakılmasını emretmiştir. Bu esnada çocuğun yanına bir dişi kurt gelerek onu emzirmiştir. Bu olay, Hun hükümdarı tarafından izlendiği için çocuğun tekrar geri getirilmesini istemiştir. Bu çocuk sonraki tarihlerde meşhur bir komutan olarak Wu-Sun kralı olmuştur.⁴²

Kurttan türeyiş efsanesiyle ilgili olarak nakledilen başka bir olayda Kaoçi (Töles) lerin erkek kurttan türeyişleriyle ilgili efsanedir. Efsaneyi göre Kao-çi'nin iki akıllı ve güzel kızı vardı, bunları hiç kimseye evlendirmeye kıyamaz. Bunların ancak Tanrı ile evlenebileceklerini düşünür ve bir tepenin başına bırakır. Nihayet bir kurt gelir ve tepenin çevresinde devamlı olarak ulumaya başlar. Küçük kız bunu tanrı sayarak onunla birlikte olur ve bu suretle bu hükümdarın kızıyla bu kurttan Kao-çi halkı türer. Bu efsane değişik şekillerde yorumlanarak Hunların kurttan türemesi (türeyen Uygurlardır) şeklinde nakledilmiştir.⁴³

Yukarıda anlatılan her iki efsanede geçen kurt birincide dişi, ikincide erkek kurttur.

Göktürklerin kurttan türeyiş efsanelerinde geçen kurtta dişidir. Efsaneye göre, Lin Memleki tarafından yok edilen Göktürkler içerisinde sadece on yaşlarında bir erkek çocuk kalır. Ayakları kesilerek bataklığa atılan bu çocuk bir kurt tarafından beslenir. Daha sonra büyüyen bu çocuk kurtla birlikte olur ve Göktürklerin nesli bu kurttan meydana gelen çocuklarla devam eder.⁴⁴

Çin kaynakları, Türklerin, bir dişi kurttan türediklerine inandıkları için, bayraklarının direkleri üzerine altından bir kurt başı bulunduğunu, ka-

⁴¹ Oğuz Kağan Destanı W. Bong-G.R. Rahmeti, İstanbul 1936, s.20-23; Harun Güngör, Süryani Kaynaklarına Göre Türklerin Menşei, Dini İnanç ve Âdetleri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1986, s.40-81

⁴² Ögel, Türk Mitolojisi, s.13-14

⁴³ Altan Deliorman, Bugünkü Manasıyla Bozkurt, Yeni Orkun, S.12, İstanbul, 1989, s.4-5

⁴⁴ Ögel, Türk Mitolojisi, s.18 v.d.

ğanın muhafız birliği etrafına da börü (yani kurt) adının verildiği kaydederler. 572-580 yılları arasında dikildiği anlaşılan Soğatça kitabeleri Bugut abidesinde kabartma şeklinde bir kurdun resmedilmiş olduğu bildiriliyor. Bu kurdun ayaklarının altında bir insan şekli bulunmaktadır. Bu, Türklerin türeme efsanesinde bir sahne olarak izah edilmiştir.⁴⁵

Çok eski çağlarda Türklerin bir totemi olarak kabul edilen kurt Gök-türkler devrinde totemden daha ziyade bir sembol haline gelmiştir.⁴⁶

Uygurca yazılmış olan Oğuznâmede Oğuz Kağan'a yol gösteren kurt "gök tüylü ve gök yeleli" olarak vasıflandırılmıştır ve "Börü" ismini taşır. Kurt efsanesinin Türklerde totem olarak kabul edilmesi ihtimali oldukça zayıftır. Belki kurt M.Ö.II. asırda bile ibtidai totem mahiyetini çoktan kaybetmiştir. Zira kurt, Hunlarda kıtsal bir tılsım veya arması haline gelmiştir.⁴⁷ Ayrıca şunu da ifade edelim ki, totemci kılanda herkes aynı adla anıldığı halde Türkler çok kere kurdun asıl adını bile söylememişlerdir.⁴⁸

Bu kurdun ata olarak tanınması, onun dini bir totem olduğu zannını uyandırmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi Türklerde totemciliğe rastlanmaz. Bozkurta duyulan saygının dini bir motif olmaktan ziyade milli bir sembol olduğunu kabul etmek daha yerinde olacaktır.⁴⁹

Ergenekon, Oğuz Kağan destanı ve Kurt Dağı Efsanesinde Bozkurt'un yol gösterme fonksiyonu tamamen sembolik bir anlam ifade eder. Şu yada bu şekilde kurt ya da Bozkurt Türk'ün tarihine, kültürüne, sanatına ve felsefesine etki ederek derin izler bırakmıştır.

d- Destandaki Diğer Dini Motifler

Oğuz Kağan Destanının XIII. yüzyılda Uygurca nüshalarında "Oğuz Kağan'ın bir yerde Tanrıya yalvarmakta olduğu"⁵⁰ belirtiliyor. Tanrı ve şeytandan bahsediliyor.

Eski kavimlerin dinlerinde gök yüzündeki tabii varlıkların büyük rol oynadığı bilinmektedir. "Bozkır Türk dininde gök yüzü belirtileri (güneş, ay, yıldızlar) değil yekpare göğün sembolleştirdiği tek tanrı inancı temel teşkil etmektedir. Bu anlamda "Gök Tanrı" dini Türklere mahsus bir inanç sistemi olarak ortaya çıkmaktadır."⁵¹

Oğuz Kağanın oğulları Gök, Dağ, Deniz, Gün, Ay, Yıldız arasında göğün diğer tabiat varlıkları olarak yer alışı da Göğün Tanrıdan ayrı bir an-

⁴⁵ Faruk Sümer, Türk Destanları II, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* S.62, İstanbul 1992, s.5

⁴⁶ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s.41

⁴⁷ Ögel, *Türk Mitolojisi*, s.46; Ayrıca Bkz. B. Ögel, *Türklerde Semavî Kutlar, Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, S.13, Ocak 1988, s.5

⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980, s.15

⁴⁹ Deliorman, a.g.m., s.7

⁵⁰ Oğuz Kağan Destanı W. Bong-G.R. Rahmeti, s.3; Hikmet Tanyu, *Türklerde Tek Tanrı İnancı*, İstanbul 1986, s.35

⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s.62

lama geldiğinin açık bir işaretidir. Oğuz Kağanın “Gök Tanrıya borcumu ödedim” deyişi burada Tanrının bir gök gibi ulu, yüce benzetmesi ile sıfat olarak kullanılmasını göstermektedir. Yine destanın başka yerinde “kök” mavi anlamında “O, ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt çıktı” şeklinde geçer.⁵²

Türklerin ilk fatih atası, bütün milli nizam ve müesseselerin kurucusu sayılan Oğuz Kağan semavi bir menşeden gelmiş ve harikulade vasıflara sahip olarak doğmuştur. Destanın İslami rivayetine göre Oğuz Han daha doğuşunda Müslüman olmadığı için, anasının sütünü emmez. Büyüyünce bu din ayrılığı onunla babası Kara-Han arasında mücadeleye sebep olur. Oğuz Han babasına galip gelir. Tahta çıkar, kağanlığını ilan eder.⁵³

Oğuz Kağan destanında Tanrı ve O'nun birliğinden de bahsedilmektedir. “Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrıyı ikrar ve itiraf et” şeklindeki ifadeyle Oğuz Kağan annesini bir olan Tanrıya iman etmeye çağırmıştır.⁵⁴

Bilindiği gibi Allah'ın birliği Kur'an-ı Kerim'de de en veciz bir şekilde anlatılmıştır.⁵⁵

Türk destan ve masallarında çok yaygın olan motiflerden biri de “kırk yiğit” ve “kırk kız” motifidir.⁵⁶ Oğuz Kağan destanında “kırk” farklı biçimlerde geçer. Hemen destanın başlangıcında “kırk” ...Dile gelmeye başladı. Kırk gün sonra, büyüdü, yürüdü ve oynadı.” “Oğuz Kağan kırk masa, kırk sıra yaptırdı” şeklinde geçer. Destanın sonlarına doğru kırk kelimesi “...kırk kulaçlık bir direk” ve yine “...oturup eğlendiler kırk gün kırk geceden çok” biçiminde ifade edilir.⁵⁷

“Kırk yiğit” şeklindeki ifade oğuz destanını parçalanıp hikayeler biçiminde aldığı Dede Korkut hikayelerindeki Alp'ler le ilgili olarak kullanılmıştır.⁵⁸

Türk destanlarında ele alınan bir diğer motif de ağaç ve ağaç sevgisidir. Oğuz Kağan destanında geçtiği üzere Oğuz Kağan ava çıkmış, bir göl ortasındaki odada ağaç kovuğunda bir kıza rastlamıştır. Olağanüstü güzellikteki bu kıza evlenen Oğuz Kağan'ın Gök, Dağ, Deniz adında üç çocuğu olmuştur.⁵⁹

⁵² Tanyu, aynı eser, s.35 v.d.

⁵³ Togan, a.g.e., s.17-18; Turan, a.g.e., s.146-147

⁵⁴ Ögel, a.g.e., I/157; Togan, a.g.e., s.117; Tanyu, a.g.e., s.46

⁵⁵ 112-İhlas 1-4

⁵⁶ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, I/238

⁵⁷ W. Bong-G.R. Rahmeti, a.g.e., s.1; Banarlı, a.g.e., I/17; Ögel, a.g.e., I/127

⁵⁸ İnan, a.g.e., I/239

⁵⁹ W. Bong-G.R. Rahmeti, a.g.e., s.4

Burada geçen ağaç “Anne ağaç” fonksiyonunu ifade eder. Buna göre Oğuz’un eşi ağaçtan türemiştir. Ağaç motifinin Oğuz Destanında “Kıpçak Beyinin” ad alması ile ilgili hikayesi de şöyledir: “Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa geldi. İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve; İtil’in suyunu nasıl geçiriz? Dedi. Asker arasında iyi bir bey vardı, onun adı Uluğ Bey idi. O akıllı ve ... bir erdi, gördü ki bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç... O ağaçları ...kesti ve bu ağaçlara yatdı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve sen burada bey ol. Senin adı Kıpçak Bey olsun dedi.⁶⁰

Ağaç ve ağaç sevgisiyle ilgili motifler Türk insanını rüyasında, şiirlerinde ve inançlarında daima kendisine bir yer bulmuştur.⁶¹

Dede Korkut kitabında geçen “kölgelüce kaba ağacın kelimesün” ifadesi ağaç kültü ile ilgilidir. Gökyay’ın konu ile ilgili yorumu şöyledir. “Dede Korkut kitabında ağaç hakkındaki soylama (s.25 v.d.) İslamlıkla ilgili unsurlar bir yana, Altaylı Kamların kutsal ağaçlar için söyledikleri ilahileri hatırlatmaktadır. Hikayelerin sonundaki dualarda da devletlü kaba ağacın kesülmesün diye ağaca ayrı bir yer vermektedir.⁶²

Eski dinlerde ağacı kutsallaştırma şeklinde bir inanca her zaman rastlamak mümkündür. Ağacın belki aralıklarla kendini yenilemesi, onun uluhiyeti mekanı olduğu fikrini doğurmuş böylece ağaçlarda ilahların ve ruhların bulunduğu kabul edilmiştir. Budda’nın nirvana’ya kavuştuğu yer incir ağacının altıdır. Yahudilikteki ağacın kutsallığı ve özel nitelikleri ağaçlar fikri vardır.

Hiristiyanlıkta çam ağacı Noel’in sembolü sayılır ve Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği ağacında büyük bir önemi vardır.⁶³

Bilindiği gibi kur’an-ı Kerim’de de hurma, nar, üzüm, incir, zeytin gibi ağaç⁶⁴ isimlerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber de ağaç dikilmesini tavsiye etmiş ve bizzat kendisi ağaç dikmiştir.⁶⁵

⁶⁰ W. Bong-G.R. Rahmeti, aynı eser, s.8-9

⁶¹ Banarlı, a.g.e., I/31; Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.38-39

⁶² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkut’un Kitabı*, İstanbul 1973, s.CCXCV

⁶³ Hikmet Tanyu, “Ağaç” *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, I/456

⁶⁴ 95-Tin, 1; 55-Rahman, 68; 2-Bakara, 266

⁶⁵ Buhari, Ebu Abdullah muhammed b. İsmail, es-Saih, İstanbul 0979, Şirb, 9